

לצחוק זה להיות אנושי

אחרית דבר מאת שהם סמיט

1. על הסיפור

צחוק בריא לא נפסק באחת. הוא מתגלגל, גווע, צובר תנופה, מתחדש, ואף כשהוא חדל, לבסוף, זכרו נרשם בגוף בחיוך, בברק העין, בקמטים. אפקט דומה מותיר בקורא הילדים צוחקים, סיפורו הקצרצר והנוקב של זכריא תאמר, מבכירי הסופרים הסוריים, ומן הגדולים שבסופרי העולם הערבי בסוגת הסיפור הקצר. הסיפור מסתיים בצחוק ילדים וזה ממשיך להתגלגל ולעורר מחשבה: על חירות ועל דיכוי, על הטבע ומקום האדם בתוכו, ועל הילדות.

קריאת הסיפור בהקשרו הפוליטי, כמשל שהוא חלק מקורפוס סיפורים חתרניים שנכתבו כתגובה לחיים תחת משטר דיכוי, מזמינה התייחסות למלך כאל מייצג דיקטטורה – חוצת מדינות ויבשות – ולאיסור על צחוק ככלי דיכוי פוליטי וכפגיעה בחופש הביטוי. יתרה מזו, לפנינו איסור החורג מגדר סמכויותו המקובלות של שליט, ואפילו של רודן, ויש בו ניסיון לשנות סדרי עולם. הילדים עשויים לייצג את האזרח הקטן או את עצמם, דור העתיד. אשר לפשר צחוקם: מתבקש לפרשו כצחוק תמים של ילדים, והאפשרות כי חשדו של המלך מוצדק והילדים אכן לועגים לו וליומרתו ממשיכה להתקיים במקביל, כי בסופו של דבר רודנים הם די נלעגים.

אך המשל מציע לקוראים יותר. נוכל להניח לרגע בצד את הקריאה הפוליטית, ולקרוא את הסיפור כמשל על מבוגרים וילדים, ועל החוכמה הנסתרת של הילדות. בסיפור זה, שלא כמקובל, הילדים אינם מוצגים כחלשים. הם רבים והמלך אחד. הם משחקים וצוחקים והוא, הזר, אינו מסוגל לצחוק, וגם לא להבין מה, לעזאזל, כל כך מצחיק בשמים כחולים, עצים ירוקים וציפורים עפות – זהו הרי טבע העולם. למעשה, אפשר שבשלב זה של העלילה, כשהמלך ניצב מתוסכל לנוכח הילדים הצוחקים צחוק שהוא בעיניו חסר פשר, הוא עשוי לעורר את הזדהותו של כל קורא בוגר, בעל היגיון בריא; כמו גם של כל מי שחווה עמידת בדד מול קבוצה צוחקת, ולא הבין על מה ולמה; ובוודאי את הזדהותו של מי שחשד כי הוא הוא מושג הלעג.

אך ההזדהות פגה באחת – כשם שצחוק הופך לאימה – כשהמלך עושה שימוש לרעה בכוח ובשררה ואוסר על אנשי ארצו לעשות את מה שנמנע ממנו, המספר מוליך את מבטו של הקורא אל השמים, אל העצים ואל הציפורים; מעמידו, לצד המלך, כמו גולם במעגל; עד שהקורא עצמו, חש כמושא לעגו של הסופר – שאף הוא אינו מבין מה כל כך מצחיק פה?! זהו רגע נורא ומאיים של זרות, של היות אחר, פגום – של אי-יכולת להיות שותף בחוויית יסוד אנושית. עם זאת, ואולי דווקא בגלל האבסורד והמבוכה – אפשר שהקורא יחוש דגדוג של צחוק ואפילו יפרוץ בצחוק פרוע, אנרכיסטי, צחוק שהוא תכלית בפני עצמה ושאינו נדרש לנימוק. הצחוק, אומר לנו המשל, טבעי והכרחי – ממש כמו השמים, העצים והציפורים.

אופיו המצומצם של המשל חושף טפה ומסתיר טפחיים, אנו יודעים שהמלך לא צחק כמלך, אך אולי צחק כילד? הייתכן שהרגע הזה, הטראומטי, שבו עמד מול צחוקם חסר הפשר של הילדים, הוא שכונן את רודנותו והמית סופית את אנושיותו? הייתכן שרודנותו היא שגרמה לו לפרש תשובות תמימות של ילדים כמענה מתריס וכעלבון והכתיבה את הצו האכזרי והקיצוני בשורת הצווים שהשית על נתיניו? אין זה צחוקם המר של המיואשים. זהו צחוקם התם של מי שממרום קומתם הנמוכה, ובעצם ימי האופל בהם שלטת יומרת הרודן לשנות את חוקי הטבע, עדיין רואים שמים כחולים, עצים ירוקים וציורים מעופפות. זהו צחוק צלול, נפלא ומדבק.

2. על זכריא תאמר וכתבתו

המפגש עם כתיבתו של זכריא תאמר מפתיע ואף מפעים. סיפוריו מפתיעים בקוצר יריעתם, בפשטותם ובעמקותם; מפתיע סגנונו הגבישי, הפיוטי, המודרני כל כך ומפתיעים תעוזתו ואומץ לבו. ואולם יותר מכול מפתיעה העובדה שסופר גבר ואינטלקטואל הקדיש כעשור מחייו לכתיבה לילדים, ולא ראה בילד לוח חלק שתכלית הספרות לחנכו להיות אזרח צייתן ומועיל. לדידו ילדים הם אזרחי העתיד, שמחשבתם רעננה וחפה מקונפורמיזם. אציין כי **הנמרים ביום העשירי**, הסיפור שהעניק את שמו לקובץ סיפוריו החמישי שהקנה לו מעמד קאנוני בעולים הערבי (ראה אור ב-1978 *النمور في اليوم العاشر*, *دار رياض الرئيس للكتب والنشر*) פורסם קודם לכן בגרסה לילדים, וכך גם באשר ל**הילדים צוחקים** שכונס באותו קובץ. שני הסיפורים, כמו רבים מסיפוריו, הם משלים על ניסיונו של משטר טוטליטרי לאלף את אזרחיו לצייתנות.

תאמר נולד בשנת 1931 בדמשק, למשפחה מן המעמד הבינוני-נמוך. בן שלוש עשרה נאלץ לעזוב את לימודיו כדי לסייע בפרנסת המשפחה והיה לשוליית נפח. את השכלתו רכש בלימודי ערב ולכתיבה פנה מתוך מצוקה כלכלית, כערוץ פרנסה. סיפוריו הראשונים התפרסמו בסוף שנות החמישים, ובעקבותיהם ראו אור אחד-עשר קובצי סיפורים קצרים, שני קובצי מאמרים סאטיריים וכמאה סיפורי ילדים. בד בבד עסק בעריכת כתבי-עת, לרבות כתב-עת לילדים, וכיהן בתפקידים רשמיים במשרד התרבות הסורי ואף – לא ייאמן – כצנזור (לימים יציין תאמר כי התפקיד הקנה לו את היכולת לשכלל את כתיבתו כך שלא תיאסר להפצה). ב-1980 כאשר החל, בכהנו כעורך **אלמערהפה** (المعرفة) – כתב-עת של משרד התרבות הסורי – לפרסם במאמרי המערכת ציטוטים מהספר על **טבע העריצות**, שכתב עבד אלרחמן אלכוואכבי, הוגה שנודעה לו השפעה עצומה על כתיבתו, תאמר פוטר ממשרתו וצעדיו הוצרו עד שנאלץ לגלות ללונדון, שם המשיך בעבודתו העיתונאית והספרותית. תאמר זכה בפרסים חשובים ולתרגומים לשפות רבות. בעברית ראה אור **נמר מנייר** (רסלינג 2013), מבחר מיצירתו בתרגומו ובעריכתו של אלון פרגמן, שתרגם גם את הסיפור שקראתם כעת.

תאמר זיהה את הפוטנציאל המגולם בסיטואציית הקריאה המשפחתית, וניצלו כדי לפנות אל ההורים שהפכם לנמעניו הסמויים; הוא גם זיהה את הפוטנציאל של זירת ספרות הילדים כמרחב חף מצנזורה (בעת שבה כל טקסט ספרותי נבחן בעין הצנזור הממשלתי), מרחב שבו ניתן להתבטא בחופשיות יחסית, וזאת הודות למיקומו בשולי שוליה של התרבות. קשה להתאפק מלהוסיף שהיחס המזלזל אל ספרות הילדים, תפיסתה ככלי דידיקטי, שיוכה לתחום החינוך, והיעדר עניין בה מצד הקהילייה הספרותית – כל אלה אינן תופעות בלעדיות לסוריה או לעולם הערבי, והן מאפיינות את מצב התרבות גם בישראל ובמערב.

הילדים צוחקים הוא ספר הילדים הסורי הראשון בתרגום עברי. לצד תרגומו של אלון פרגמן, בחרנו להציג את הטקסט בשפת המקור, הן כדי שזוכרי ערבית יוכלו לקרוא את הטקסט גם במקור והן משום שערבית היא שפה רשמית במדינת ישראל. את צימודן של השורות בעברית וערבית זו לצד זו אנו רואים כפעולה של הצהרה בדבר חשיבות המפגש הדו-לשוני והדו-לאומי במרחב הישראלי-פלסטיני. זוהי מחווה פשוטה להנכחת השפה הערבית הנתונה במתקפה

אגרסיבית, תעמולתית וחקיקתית, ומצויה במחיקה הדרגתית מן המרחב הציבורי. חשוב שנזכור כי הערבית היא שפת אמם של חלק נכבד מאזרחי המדינה: היא שפת המיעוט הילידי הפלסטיני ושפת מורשת יהודית. כמו זפריא תאמר, אנו מבקשים לפנות אל הקוראים הצעירים, דור העתיד הפתוח לשנות מציאות עגומה זו. ומי ייתן ויום יבוא, ולא באחרית הימים, וצלילי השפה הערבית יתגלגלו בפי כול ויישמעו טבעיים לכל אוזן, כמו העצים, השמים, הצחוק.

